

A MAGYAR HITELINTÉZETI TEVÉKENYSÉGEK TÉRSZEMLÉLETŰ ELEMZÉS

Sándor Zsolt, Kovács

junior research fellow, HAS CERS, Institute for Regional Studies
tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete

1. Elméleti bevezető

A térelméleti kutatásokban viszonylag korán, már Lösch 1954-ben publikált modelljében is megjelent a pénz szerepe oly módon, hogy a modelljében külön foglalkozott a kamatlábak, a fogyasztói árindexek különböző földrajzi helyeken tapasztalható különbségeivel. Ettől az egyik első térbeli, finansiális elemeket is tartalmazó elméleti modelltől azonban nagyon hosszú utat tett meg a tudomány addig, amíg az egységesnek nevezhető pénzügyi földrajzi diszciplínáig eljutottunk. A tudományterület evolúciója azért is volt nehéz, mert különböző területeken születtek kiemelkedő munkák, egyesek a pénzmozgások területfejlődésben kifejtett hatásával, mások a monetáris folyamatok területi kérdésével, a társadalmi terek és a pénzügyek kapcsolódásaival, megint mások az intézményhálózatok területi kiterjedésével, annak centralizált, vagy éppen decentralizált voltával foglalkoznak. A komplex vizsgálatok megjelenése az 1990-es évekre tehető, de a *Financial Geography* azóta is több kutatási terület közös nevezője. A legegzaktabb területeinek Gál szintetizáló publikációi alapján a következők tekinthetők:

- pénzügyi szolgáltatási telephelyek vizsgálata;
- intézményi struktúrák földrajza;
- pénzügyi terek szabályozásának földrajza;
- közpénzügyi terek vizsgálata;
- társadalmi terek a pénzügyekben;
- monetáris folyamatok vizsgálata a térben (Gál, 2000, 2010).

Jelen tanulmány a Magyarországi banki és takarékszövetkezeti működést kívánja vizsgálni egyrészt a telephely- és fiókhálózat vizsgálatán keresztül, másrészt az intézményi struktúrák földrajzának fő kutatási kérdéseit megválaszolva.

Az intézményi struktúrák földrajza a különböző nemzeti bankrendszerek intézményi struktúrájával foglalkozó ága a pénzügyi földrajznak. Az egyes országok berendezkedéséhez (kapitalista, szocialista rendszer) alkalmazkodva a monetáris, pénzügyi formák is a legtöbb országban hasonlóan fejlődnek, emellett azonban vannak országspecifikus sajátosságok is (Kovács, 2013). Az utóbbi időszakban egyre több vizsgálat foglalkozik a pénzügyi

intézménystruktúrák földrajzi kérdéseivel, a téma kutatásában két irányzat alakult ki: az egyik a neoklasszikus alapokon nyugvó, a piacok tökéletes működését szem előtt tartó iskola, mely az integrált nemzeti bankrendszerek mellett teszi le voksát, annak méretgazdaságossági előnyeit hangsúlyozva. Ezzel szemben a másik, ún. posztkeynesi megközelítés a helyi- regionális beágyazású intézményrendszer mellett áll, szerintük ez jobban szolgálja az adott területi egység érdekeit, mint egy országos bank helyi fiókjai, az egyenlőtlen térbeli pénzmozgásokat a pénzpiacok alapvető tulajdonságaiként értelmezik (Chick–Dow 1988). A helyi-regionális bankrendszerek egyik célja a régió pénzügyi forrásainak helyben tartása, a tőkekiáramlás megfékezése, ugyanakkor erősebben függenek az adott régió gazdaságától, érzékenyebbek a válságokra, részesei a régió fejlesztésének. Ezzel szemben a központosított bankrendszer könnyebben átvészeli a válságidőket, viszont a fiókok autonómiája, információ-ellátása kisebb, mint a régiós modellben és ennek a függésnek az eredménye lehet a gyengébb teljesítmény (Gál 1998). Az országos irányítású kevésbé regionalizált bankrendszerek posztkeynesi kritikája pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy térségi recesszió idején, a már amúgy is hátrányos helyzetű, periférikus régiók fiókhálózatainak racionalizálására kerül először sor (Dow 1994).

A nemzetközi gyakorlatban a fent jelzett mindkét elméleti megközelítés fellelhető. Az erősen centralizált rendszerre a londoni központú angol banki struktúra hozható fel példaként, míg a helyi-regionális kötődésű bankrendszer egyik legjobb reprezentációja Németországban figyelhető meg. A német modellt egy erős földrajzi meghatározottság jellemzi, azaz a tulajdonosok és az ügyfelek telephelyei igen erősen regionális kötődésűek (Kovács 2011). A rendszer felépítésében természetesen megtalálhatók a nagy, nemzetközi univerzális bankok is (a teljes struktúra 15%-át adják), de ezeknél jelentősebb szerepe van a 22%-ot kitevő önkormányzati takarékbankoknak (sparkasse) és tartományi bankoknak, valamint a pénzintézetek 61%-át alkotó helyi takarékszövetkezeteknek. Mindezek mellett megtalálhatjuk Németországban az olyan speciális pénzintézeteket is, mint a fejlesztési bankok (Hackental–Schmidt 2005).

A banki hálózatok kiterjedése és az elemeik elhelyezkedése felveti az elérhetőség kérdését, a funkcionális távolság mértékét. Ez annyit jelent, hogy a pénzügyi intézmény ismeri a teret, ahol működik, tisztában van a helyi igényekkel, szokásokkal, stb. Értelemszerűen minél inkább a nemzeti centralizált bankrendszer kap létjogosultságot egy országban, a funkcionális távolság annál nagyobb.

2. A magyar bankrendszer 1990 után

Magyarországon már a rendszerváltást megelőző években megkezdődött a pénzügyi szolgáltató piac újrendezése⁵⁴, majd a kereskedelmi banki, hitelintézeti szolgáltatók tevékenységét az 1991.

⁵⁴ 1987. január 1-én a két szintű bankrendszer (újra) bevezetése

évi CXII. törvény rendezte. Ennek köszönhetően megindult egy jelentős kereskedelmi banki hálózatfejlesztés, valamint a takarékszövetkezetek szélesebb körű működése. Így a régiók összfiókhálózati különbségei az 1990-es évek végére mondhatni lényegében kiegyenlítődtek, a dunántúli országrészek hátránya megszűnt. Ezt követően a nyugati országrész viszonylagos telítődése után a fő célpontok már keleti és déli országrész nagyvárosai voltak. Az 1996-98 közötti időszakot egyfajta hálózatépítési „verseny” jellemezte. Több mint 200 új fiók nyílt az említett időszakban. A telítődő dunántúli régiókat megelőzte a keleti régiókban megvalósuló hálózatbővítés: amíg 1996-ban Győr, Pécs és Székesfehérvár voltak a legnagyobb vidéki bankfiók-hálózati centrumok, addig 1998-ban Miskolc (37 fiók), Győr, Kecskemét, (32–32) Pécs, Szeged (31) és Debrecen (28), tehát az ország keleti felének városai is az élre törtek a hálózati egységek számát tekintve (Gál, 2005; Kovács 2012). Ezzel megkezdődött egy hosszú folyamat, melynek eredménye, hogy az országban található bankfiókok száma jelentősen megugrott, de mindez leginkább a nagyobb lélekszámú településeket (régióközpontok, megyeszékhelyek, középvárosok) érintette, valamint már ekkor kirajzolódni látszott Közép-Magyarország, és benne Budapest központi szerepe. Ezt az expanzív hálózatépítkezést előbb az 1990-es évek második felében a kisebb bankok csődjei, majd a 2008-ban kialakult válságidőszak törte meg.

3. Kutatási kérdések, adatforrások

A fent kialakult rendszer hálózati, területi vizsgálata több kutatási kérdést is felvet, melyek megválaszolást kívánja e tanulmány véghezvinni:

- A neoklasszikus, vagy posztkeynesi modell rajzolódik inkább ki a magyarországi hitelintézeti piacon?
- A hazai bankrendszer hálózati fejlődése igazodik-e a településhierarchiához?
- Biztosított a szolgáltatási ágban az egységes elérhetőség?
- Létezik-e pénzügyi kirekesztés Magyarországon?
- Kielégítő-e a kialakult hálózat sűrűsége európai léptékben?

E kérdésekre a választ jelentős statisztikai adatgyűjtést követően adható meg, mely gyűjtés a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a Magyar Nemzeti Bank (MNB) és a korábbi Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF)⁵⁵ adatbázisaira, a pénzintézetek kimutatásaira is kiterjed.

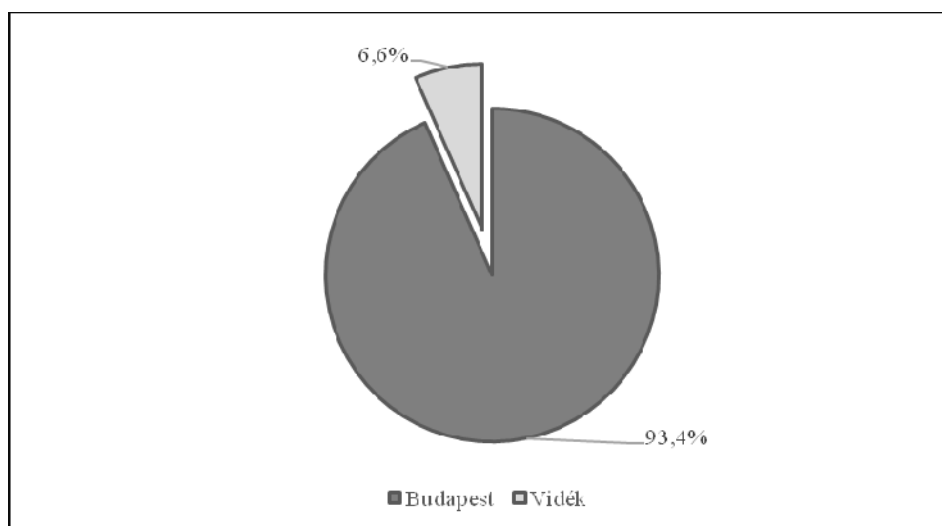
4. Empirikus eredmények

Magyarországon a fent említett folyamatok kapcsán egy duális rendszer alakult ki, melynek centrumát a fővárosközpontú kereskedelmi bankok adják, vidéki periferiáját pedig a hazai tulajdonú takarékszövetkezetek. A helyi-, térségi fókuszú intézmények jelenléte piaci súlyuknál

⁵⁵ Jogutód 2013-tól a Magyar Nemzeti Bank

fogva azonban nem igazolja a posztkeynesi modellt. A takarékszövetkezeti rendszer egésze, illetőleg az abból korábban már részben kivált, részvénytársasági formában működő kisbankok, és a nem budapesti székhelyű kereskedelmi hitelintézetek a teljes piacnak csak mintegy 6,6%-át birtokolja (1. ábra), ami inkább az egyközpontú, fentről vezérelt neoklasszikus elmélet alátámasztását igazolja.

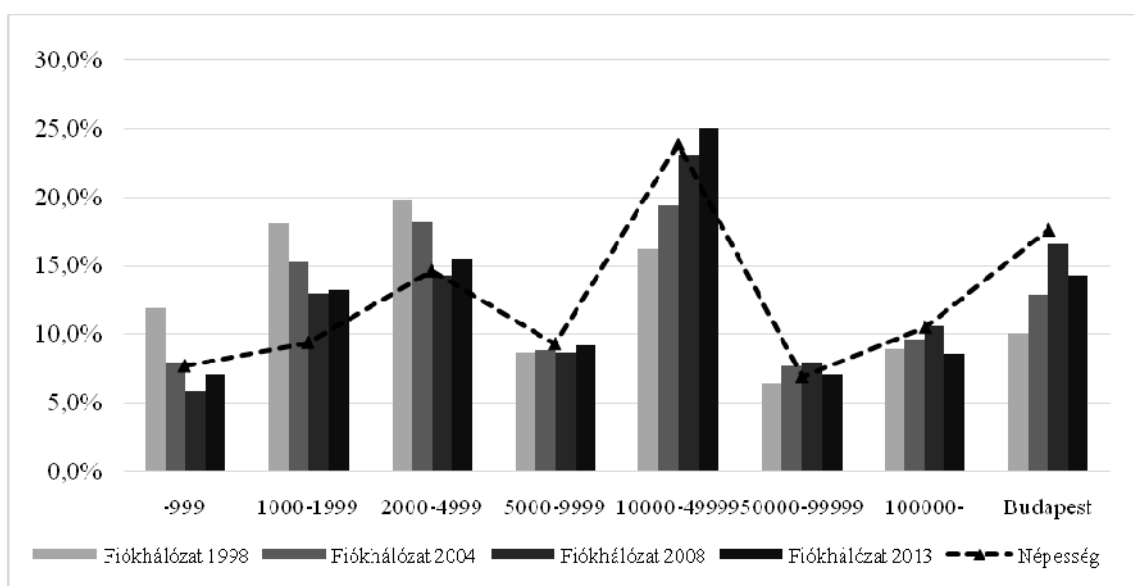
1. ábra: A hitelintézeti mérlegfőösszeg megoszlása

Forrás: MNB Aranykönyv alapján saját szerkesztés

Következő kérdésünk megválaszolásával arra keressük a választ, hogy mennyiben számít országos szinten az, hogy egy állampolgár mekkora településen lakik, akkor, ha a pénzügyi szolgáltatások igénybe vételéről van szó?

2. ábra: A hitelintézeti fiókhálózat megoszlása településméreték szerint (1998–2013)

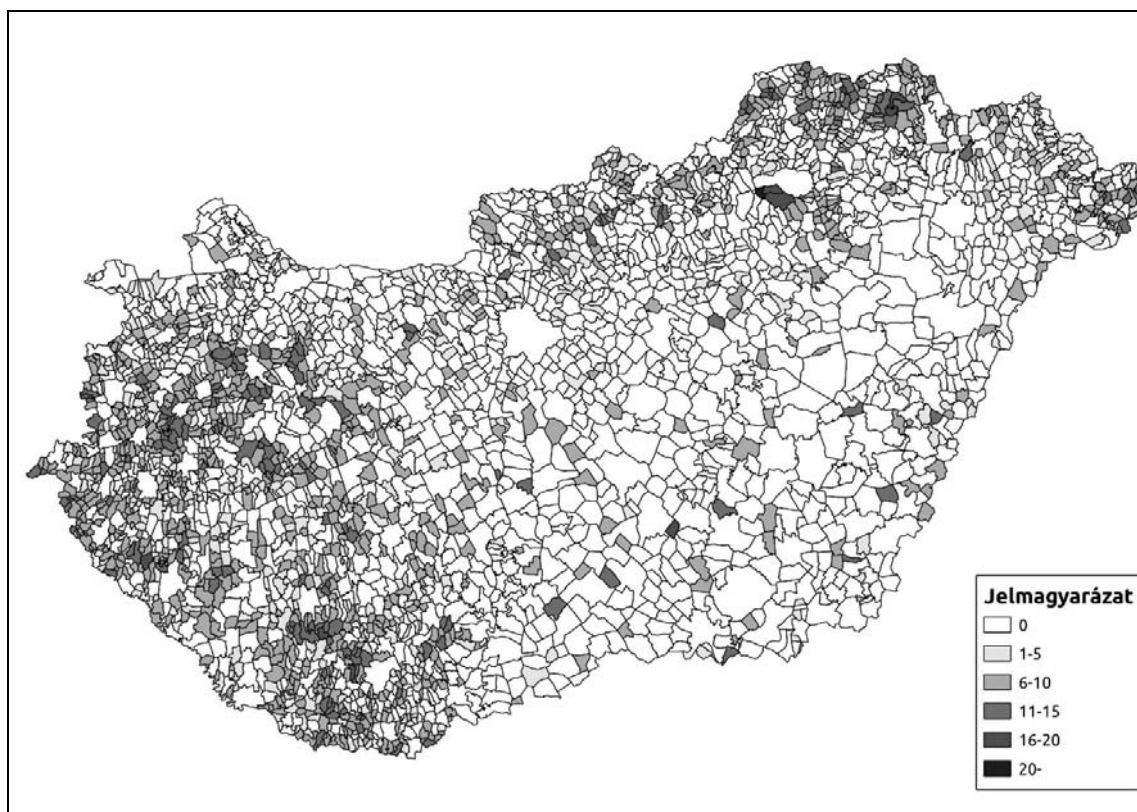
Forrás: KSH adatok, saját szerkesztés

Az 2. ábráról több információ is leolvasható, egyrészt láthatjuk, hogy a kistelepüléseken (5000 lakos alatt) jelentős mértékű volt a bankfiókok és takarékszövetkezeti kirendeltségek számának csökkenése, ezzel szemben 10000 fő felett növekedő tendenciák mutatkoznak. Másrészt a 2008 óta zajló recesszió hatása is látható, hiszen 2013-ra mind Budapesten, mind a nagyvárosokban csökkent a fiókarány.

Az alapkérdés kapcsán azt láthatjuk, hogy a fiókhálózat megoszlása kisebb kilengésekkel ugyan, de alkalmazkodik a településhierarchiához. Alulreprezentált a hálózatban a legkisebb településkategória és Budapest is, mivel itt a fiókok aránya nem éri el a lakónépesség arányát, míg ellentétes tendencia figyelhető meg az 1000–1999 fős településkategóriában, ahol a lakónépességhez mérten nagyarányú a fiókok előfordulása.

Az országosan összesített településkategóriák vizsgálata mellett érdemes a területi elemeket is beemlíteni a vizsgálatokba, vagyis megnézni azt, hogy települési szinten hogyan alakul a pénzügyi szolgáltatások elérhetősége, érvényesül-e valamiféle kirekesztés a pénzügyi szolgáltatások területén?

3. ábra: A legközelebbi fiók/kirendeltség elérés (km)

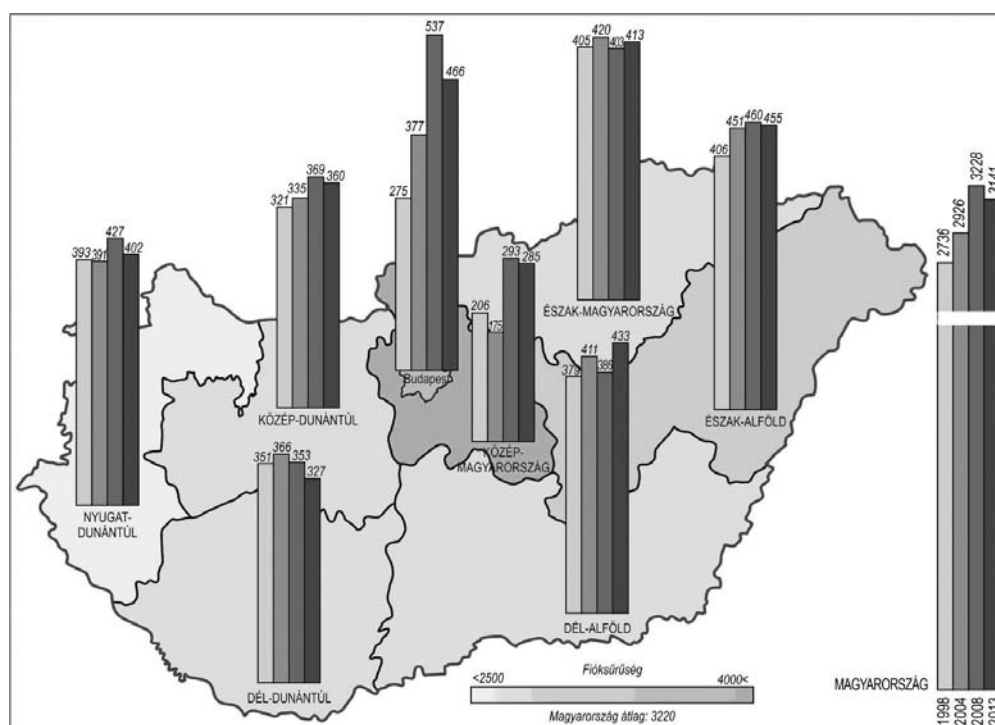
Forrás: T-Star, saját szerkesztés

A 3. ábra segítségével láthatjuk, hogy bár a településkategóriák szerinti elérés nagyságrendileg arányos volt, ez az állítás már településsorosan nem igazolható. A térképen is látható, hogy a Dunántúl és az északi országrész aprófalvas területein a kirendeltségek, fiókok hiánya jelentős távolságok megtételére kényszeríti az ott lakókat. Ez a tény azonban nem meglepő, hiszen ez a hitelintézeti tevékenységek szolgáltatási voltából fakadó evidencia, ugyanis a szolgáltatások egyik legáltalánosabb velejárója, hogy koncentráltak, nem minden településen érhetőek el automatikusan. Ez a jellegzetesség szüli a településközi kapcsolatok egy jelentős részét a jelenlegi társadalmakban (Beluszky–Győri 2004). Ez a tény pedig máris elvezet minket a kirekesztéshez, ami általában jellemzi a külföldi bankok dominanciájával jellemezhető duális bankrendszerű (pl. kelet-közép-európai) országokat, ahol a hazai tulajdonú helyi (nem országos hálózatu) bankok piaci súlya kicsi, s a kereskedelmi bankok gazdaságfejlesztési orientációja hiányzik, amit mutat, hogy arányaiban kevesebbet hiteleznek a KKV-szektorban. A duális bankrendszerek így erősítik a pénzügyi kirekesztés (financial exclusion) folyamatát, azaz bizonyos társadalmi csoportoknak (társadalmi kirekesztés), illetve térségeknek (rurális perifériák, kistelepülések, városnegyedek) a pénzügyi szolgáltatásokból való kizárását (Alessandrini–Zazzaro 2009, Dymski 2005). A 3. ábra

alapján a területi kirekesztés jelenléte egyértelmű, hisz a jelzett térségek ellátása helyben nem megoldott. Az érintett térség, mint említettük aprófalvas (sok esetben zsákfalvas) szerkezetű, ahol a lakosság társadalmi státusza, jövedelmi viszonyai átlag alattiak, amit e kirekesztés tovább mélyíthet megnyitva az utat a társadalmi kirekesztés előtt.

Bár a kirekesztés beigazolódott, a szolgáltatási jellegből fakadó koncentrálódás arra ösztönzi a kutatót, hogy ne kizárólag a települési szinten vizsgálódjon, e tekintetben érdemes nagyobb kategóriában gondolkodni, járási, régiós léptékben. Regionális szintű elemzést tekintve szintén kiütökzik a településkategóriák esetében kapott eredmény, miszerint Budapest és az azt befoglaló Közép-Magyarország régió ellátottsága hiányos, amire a 4. ábra enged következtetni. Az ábráról látható, hogy bár a régió a teljes fiók- és kirendeltség-hálózat jelentős részét birtokolja a hálózati sűrűség, vagyis az egy kirendeltségre jutó lakosság száma itt jelentősen meghaladja az országos átlagot, s egyben a legmagasabb is. A 3.220 fő/fiók országos átlagot mindösszesen a Nyugat-Dunántúl nem éri el. Ez európai léptékben jelentős lemaradást eredményez, ugyanis a szomszédos Ausztriában az országos átlag 850, Svájcban 1200, Németországban 1600 (Kovács, 2012), de a rendszerváltást követően hasonló alapokról induló Lengyelországban is csak 1850. A magas magyar értékek szintén a neoklasszikus elmélet erősebb jelenlétét mutatják, hiszen, minél centralizáltabb egy nemzeti bankrendszer annál magasabb a funkcionális távolság faktora.

4. ábra: Hálózat és fióksűrűség megoszlás regionális szinten, 1998–2013

Forrás: Pénzüntézeti honlapok alapján saját szerkesztés

A 4. ábra kapcsán igazolódik korábbi állításunk is, miszerint a települési kirekesztés megléte nem jelent közvetlen ellátási problémát, ugyanis a kirekesztéssel érintett dunántúli és északi területeken a sűrűség sokkal jobb jellemzőkkel rendelkezik, mint a települési szinten jól ellátott budapesti agglomeráció.

5. Következtetések

Tanulmányunkkal a magyarországi banki és takarékszövetkezeti rendszer elemzését kívántuk elvégezni. Eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy mind a bankpiac területi (Budapest kontra vidék) megoszlása, mind a kialakult, európai szinten magas funkcionális távolság a neoklasszikus iskola által favorizált egyközpontú, centralizált bankrendszer alakult ki. Ezt támogatja a domináns nemzetközi bankcsoportok központosító elve is, miszerint a korábbi regionális központok mára inkább csak informális jellegűek, döntési jogköreik jelentősen visszaestek. Ellenpólusként jelenleg a helyi, regionális kötődésű takarékszövetkezetekre lehet tekinteni, annál is inkább, mert az utóbbi évek támogató kormányzati hozzáállásának köszönhetően egyre realisabb cél a jelenlegi piaci részesedés (6%) megháromszorozódása egy évtizeden belül (Szabó, 2014). E helyi-regionális beágyazottságú retail bankrendszerek (pl. szövetkezeti bankrendszer) decentralizáltsága ebből a szempontból hatalmas versenyelőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon. Meg kell jegyezni, a szövetkezeti mozgalom mindig a válságperiódusokban vált tömegmozgalommá, amikor a meglévő piaci intézmények kudarcot vallanak, az egyének igényeit nem tudják kiszolgálni!

Ami a fiókhálózat területi képét illeti az elemzések alapján láthatjuk, hogy az településméret kategóriákat tekintve a feledettség kisebb túlbanksodást mutat az 1–2 ezer fős lakosságszámú településeken, míg ezer fő alatt, illetve Budapesten kevesebb banki, illetve takarékszövetkezeti kirendeltség működik, mint azt az ott élő lakosságárány megkövetelné. Amennyiben a méretkategóriák mellé tesszük a településsoros térképet, azt is meglátjuk, hogy a kistelepülések alacsony ellátás a nyugati és északi országrészek aprófalvas térségeiben kumulálódik. Ebből adódik e területeken a területi és a társadalmi kirekesztés realizálódása hazánkban, a települési kapcsolatok (kistérségi, járási központok felé való ingázás) sora alakul ki ezen okok miatt.

Összességében elmondható, hogy a magyar hitelintézeti szektor térszerkezete inkább egy centralizált bankmodellt idéz, azonban ha a jelenlegi tendenciák folytatónak, és a takarékszövetkezetek elérik a várt, közel 20%-os piaci részesedést, akkor a mind az ellátottság, mind a funkcionális távolság, mind pedig a kirekesztés mutatói pozitív értelemben változhatnak.

6. Felhasznált irodalom

ALESSANDRINI, P., PRESBITERO, A. F., ZAZZARO, A.

2009 *Banks, Distances and Firms' Financing Constraints*. *Review of Finance*, 13. (2) pp. 261–307.

BELUSZKY, P., Győri, R.

- 2006 *A magyar városhálózat funkcionális versenyképessége*. In: Horváth, Gy. (ed.): *Régiók és települések versenyképessége*. MTA RKK, Pécs, pp. 236–293.
- CHICK, V. – DOW, S.
- 1988 *A post-Keynesian perspective on the relation between banking and regional development*. In: Arestis, P. (szerk.): *Post-Keynesian Monetary Economics*. Aldershot, Edward Elgar. pp. 219–250.
- DOW, S.
- 1994 *European monetary integration and distribution of credit availability*. In: Corbridge, S., Martin, R., Thrift, N. (eds): *Money, Power and Space*. Basil Blackwell. Oxford, pp. 149–64.
- DYMSKI, G. A.
- 2005 *Financial Globalization, Social Exclusion and Financial Crisis*. *International Review of Applied Economics*, 19: 439–457.
- GÁL, Z.
- 2000 *A regionális tudomány új irányzata: a pénzügyi földrajz*. *Tér és Társadalom*, 14. (2–3), pp. 9–21.
- GÁL, Z.
- 2005 *The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy*. In: Barta, Gy. (ed.): *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. MTA RKK, Pécs, pp. 197–219.
- GÁL, Z.
- 2010 *Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Pénzügy és számvitel sorozat).
- HACKENTAL, A., SCHMIDT, R.
- 2005 *Structural Change in the German Banking System?*. Working Paper Series in Finance and Accounting, No. 147., Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt am Main. pp. 5–13.
- KOVÁCS, S. Zs.
- 2011 *A helyi, regionális pénzügyi rendszerek fejlesztési lehetőségei*. In: Páger B. (szerk.): *Évkönyv 2011*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. 2011. pp. 133–143.
- KOVÁCS, S. Zs.
- 2012 *A pénzügyi szolgáltatások területi dilemmái Magyarországon*. Fial Regionalisták VII. konferenciája. CD-kiadvány. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr, pp. 199–206.
- KOVÁCS, S. Zs.

2013 *A pénzügyi szolgáltató szektorok területi dimenziói a kelet-közép-európai térségben*. In: Karlovecz J. T.: *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején*. International Research Institute s.r.o., Komarno, Slovakia, pp. 54–60.

LÖSCH, A.

1954 *The Economics of Location*. New Haven, Yale University Press.

SZABÓ, L

2014 *Magyar bankrendszer átalakulása a takarékszövetkezeti integráció tükrében*. Konferencia előadás. VIII. Pécsi Pénzügyi Napok, 2014.04.01.